

Fenomen socijalnog banditizma

„Socijalni banditizam“ je termin koji u svom istraživanju o primitivnim formama pobune uvodi britanski povjesničar Eric Hobsbawm kako bi objasnio socijalni aspekt razbojništva. Ovaj rad prvo će analizirati ključne Hobsbawmove argumente izložene u istraživanju navedene pojave. Pokušat će se prikazati utemeljenost njegovih teza, kao i analize drugih autora koji su se bavili Hobsbawmom. Odnos socijalnog bandita sa državom i seljaštvom također će se uzeti u obzir. Kroz prikaz banditskog života i uloge žena među banditima pojasnit će se prisutnost različitih arhetipa prisutnih u banditskim pričama i mitovima koji nisu bili u skladu sa stvarnošću njihova djelovanja čime se stvarao određen problem istraživačima. Tako stvorena simbolika koju oblikuje banditova ruralna okolina utječe na stvaranje predodžbe o banditu te ona ulazi u književnost, zajedno sa svim svojim arhetipima i simbolima.

1. Uvod

Banditizam kakvog poznajemo pojava je koja se provlači kroz velik dio ljudske povijesti. Ipak, do šezdesetih godina prošloga stoljeća njemu se u povijesnim krugovima nije davalo previše pozornosti, prije svega zbog relativno marginalnog djelovanja tog fenomena. Do promjene dolazi istraživanjem britanskog povjesničara Erica Hobsbawma. U razmaku od deset godina izdaje dvije knjige - *Primitive Rebels* (1959.) i *Bandits* (1969.). Njihovim izlaskom, stvoreni su temelji za istraživanje povijesti banditizma i njegove uloge u društvu. U navedenim knjigama, Hobsbawm u historiografiju uvodi pojam „socijalni bandit“. Prema njegovoj definiciji, radi se o vrsti ruralnog bandita koji je u očima zakona neke države (ili lokalnog vladara) kriminalac, ali kojeg njegova okolina smatra herojem, osvetnikom, i/ili borcem za pravdu (Hobsbawm, 2001: 19). Promatrajući banditska djelovanja diljem svijeta, od Italije do Kine, Hobsbawm dolazi do zaključka kako je socijalni banditizam zapravo jedinstven i primitivan društveno-socijalni bunt protiv moći. Iako u brojnim aspektima manjkavo, ovo Hobsbawmovo istraživanje je na svjetlo dana iznijelo jedno sasvim novo istraživačko područje koje će u idućim desetljećima biti obogaćeno brojnim radovima i knjigama koje će se posvetiti istraživanju banditizma u gotovo svakom kutku svijeta.

Ovaj rad će pobliže istražiti Hobsbawmov koncept socijalnog bandita te će analizirati sam nastanak fenomena socijalnog banditizma i razvoj njegova djelovanja. Kritike navedenog koncepta također će biti uzete u obzir pri

njegovoj analizi. Posebna pozornost obratit će se odnosu socijalnih bandita sa rastućom moći država i režima u 19. i 20. stoljeću. Konačno, rad će također proučiti utjecaj banditskog simbolizma na oblikovanje mitova te će se kratko osvrnuti i na položaj žena u bandama.

2. Hobsbawmovi socijalni banditi

Kako bismo razumjeli samu pojavu socijalnih bandita i Hobsbawmovo tumačenje ove pojave, banditizam se treba staviti u određeni povijesni kontekst. Riječ bandit ušla je u više jezika preko talijanske riječi *bandito*. Naziv potječe iz kasnog 16. stoljeća, a sama riječ najvjerojatnije vuče korijen iz glagola *bandire*, što bi u prijevodu značilo zabraniti (1). Međutim, ono što Hobsbawm naziva socijalnim banditizmom daleko je od običnog pljačkaškog pohoda s kakvim inače povezujemo djelovanje bandita. Jačanjem centralnih državnih struktura određene promjene zahvaćaju ruralne krajeve te se od njih očekuje pokoravanje zakonu. Ovakvi procesi također bi se često odvijali u prošlosti kada bi primjerice vladaru bili potrebni resursi za ratovanje, zbog čega bi postrožio poreznu politiku. U takvim situacijama, upravo su socijalni banditi bili prvi na liniji otpora. Za Hobsbawma, oni su endemski dio ruralnog društva. Pojavu socijalnog banditizma Hobsbawm pripisuje tranzicijskim društvima, zahvaćenim ekonomskim i organizacijskim promjenama. Upravo zato, socijalni banditi nastaju u ruralnim krajevima, na rubu dosega zakona i reda. Nakon izvršene ekonomske ili društvene tranzicije u 19. i 20. stoljeću, nastaje moderno agrarno društvo u kojem su uvjeti za stvaranje socijalnog banditizma puno manji. Jedina iznimka bile bi zemlje poput SAD-a, ili sličnih kolonijalnih zemalja poput Australije ili Argentine gdje je postojao tzv. „*settler*“ kapitalizam i u kojima su ti procesi trajali puno duže (Hobsbawm, 2001: 21). Osim već spomenutih tranzicijskih promjena, ekonomske krize i razdoblja siromašenja također stvaraju socijalne bandite. Što se podjele razvoja banditizma tiče, Hobsbawm ju je podijelio na tri dijela: rođenje, lokalna i globalna transformacija u vremenu uspona kapitalizma te banditsko djelovanje pod državama i režima (Hobsbawm, 2001: 8).

Kao primitivne snage otpora, socijalni banditi su u teoriji bili predstavnici potlačenih grupa. Ako želi ostati slobodnim čovjekom, socijalni bandit ne može si dopustiti pljačkanje seljačkog stanovništva budući da mu ono većim dijelom daje potporu u obliku hrane, vode i smještaja.

Ako bi im učinio nešto nažao, u slobodnom prijevodu bi ugrizao ruku koja ga hrani. Ipak, socijalni banditi često nisu prezali tražiti pomoć od lokalnih moćnika. Međutim, upravo ta potrebna potpora razlikuje od običnog lopova ili razbojnika. Prema Hobsbawmu, socijalni banditi su jednom pogledu tradicionalisti – bore se kako bi nešto vratilo na staro. Oni su skupina ljudi, ideološki neodređenih, koji ne traže nekakav nedokučiv, savršen svijet, već svijet u kojem se nepravde ispravljaju. Za organiziranje nekakvog širokog društvenog pokreta banditima su nedostajale i brojke i organizacija (Hobsbawm, 1971: 5). Prema tome, može se zaključiti da su banditi bili obični reformisti, a ne nekakvi revolucionari (Hobsbawm, 2001: 30). Kao potlačeni i iskorištavani ljudi, seljaci u banditu vide osobu koja predstavlja pobunu protiv sustava koji ih iskorištava. Iako oni sami nisu po prirodi revolucionari, banditi mogu poslužiti kao iskra koja će pokrenuti opći socijalni bunt.

2.1. Vrste socijalnih bandita

Hobsbawm je napravio podjelu na tri tipa koja se pojavljuju među socijalnim banditima. To su *noble robber* (plemeniti razbojnik), *avengers* (osvetnici) i *haiduks* (hajduci). Ono što im je bilo zajedničko je da su predstavnici određenog društvenog nezadovoljstva (Blok, 1972:495). Razlikovali su se u motivima koje su ih poticali i metodama kojima su se koristili. Plemeniti razbojnik prvi je od tri vrste Hobsbawmovih socijalnih bandita i vjerojatno najpopularniji tip. Arhetip ovog bandita je Robin Hood – razbojnik koji ispravlja nepravdu.¹ Osim što ispravlja nepravde, plemeniti razbojnik ubija isključivo u samoobrani, nikad ne napušta svoju lokalnu zajednicu, nepobjediv je te je ubijen isključivo u izdaji (Hobsbawm 2011: 47). Navedeni opisi i koncepti pojavljuju se diljem svijeta u pričama o plemenitim razbojnicima; od slovačkog Jure Janošika do andaluzijskog Diega Corrientesa. O plemenitim razbojnicima stvarani su mitovi, pisane balade, pjesme i legende. Upravo ta činjenica stvara određeni problem kod proučavanja ne samo plemenitih razbojnika, već i drugih vrsta socijalnih bandita. Pjesme i priče često su jedini izvori koje imamo o takvim razbojnicima, pa se često stvara kriva slika o njihovim životima. Pritom dolazi do određenog brisanja granice između folklorne legende i povijesne stvarnosti. Iako je upravo to jedna od najvećih kritika Hobsbawmovoju teoriji, on u kasnijim izdanjima svoje studije argumentira kako je proučavanje idealnog bandita ipak korisno, s obzirom da je slika koja je konstruirana o njemu također bitna za proučavanje

1 Poznata nam je priča o tome kako je Robin Hood krao siromašnima da bi dao bogatima. Prve balade o njemu sežu do 15. stoljeća, međutim do sada nije utvrđeno je li Robin Hood utemeljen na stvarnoj povijesnoj osobi.

fenomena banditizma (Hobsbawm 1972: 504). Na taj način primjećujemo određene obrasce koji se ponavljaju u takvim pričama i iz njih izvlačimo ruralni *mindset*.

Robin Hood

S druge strane imamo osvetnike, socijalne bandite čije glavni cilj je (kao što im ime i kaže) osveta. Takvim banditima koncept „oko za oko“ puno je bliži nego jednostavno ispravljanje nepravdi. Osvetnici ubijaju bez milosti i nemaju moralni kompas koji karakterizira jednog plemenitog razbojnika. Terorom i nasiljem stvaraju strahopoštovanje među ruralnim stanovništvom. U većini slučajeva žrtve su im tlačitelji, a ne potlačeni, te zato unatoč svojoj grubosti postaju heroji onih potlačenih. Koncept časti također je vrlo bitan za ovog bandita. Hobsbawm navodi da takav bandit nastaje u doba velikih i rapidnih socijalnih promjena kada pravila i morali postaju mutni. U književnosti se često pojavljuju priče gdje pripadnik jedne potlačene skupine osvećuje svoju skupinu tako što ubija pripadnike skupine za koju smatra da ih tlači.² Za Hobsbawma, oni služe kao dokaz da ljudi koji su siromašni i nemoćni također mogu biti strašni (Hobsbawm, 2001: 63).

Posljednju grupu Hobsbawmovih socijalnih bandita čine hajduci. Oni nastaju prodorom osmanske vojske na Balkan u 15. stoljeću. Pojavljivali su se diljem jugoistočne

2 Hobsbawm kao jedan od primjera navodi priču Joaquina Murriete, meksičko-kalifornijskog bandita kojeg su bijelci otjerali nakon što su ga krivo optužili da je ukrao mazgu te mu zatim objesili brata i silovali ženu.

Europe pod različitim imenima. Međutim, Hobsbawm smatra da su hajduci postojali i izvan Europe, prije svega na mjestima gdje bi strani faktor nametao svoj jezik i religiju. Nerijetko su se znali vezati uz lokalne moćnike za koje bi čuvali granice od osmanskih navala. Često su bili nacionalni heroji – banditi koji su se borili protiv tlačiteljske strane vlasti. S druge strane, postojali su hajduci koji nisu bili vezani za vladare, prije svega jer su živjeli pod vlastima za koje su smatrali da su strani okupatori te su zato njihove pljačkaške akcije shvaćane kao oblik otpora. Hobsbawm ih navodi kao primjere primitivnog pokreta gerilskog otpora i borbe za oslobođenje (Hobsbawm 1971: 78). Hajdučki banditizam bio je organiziraniji od ostalih vrsta banditizma. Kao i drugi socijalni banditi, nisu bili sami sposobni proizvesti revoluciju, međutim, rado su surađivali sa pobunjenicima kada bi takav trenutak došao. Ovo Hobsbawmovo proučavanje hajduka čini se relativno površno, ali to se djelomično može objasniti nedostatkom izvora o hajdučkom djelovanju u vrijeme kada su *Banditi* prvi put tiskani.

3. Banditi i države

Kao posljedica jačanja državnih struktura u novom vijeku, države počinju ulaziti na izolirana, pretežno ruralna područja. Takvi procesi obično su značili ekonomsku i društvenu promjenu za stanovništvo koje je živjelo na tom području. Jačanjem države, jača i kontrola koju ona ima nad cjelokupnim teritorijem i stanovništvom. Upravo zbog toga Hobsbawm navodi kako je proučavanje banditizma neodvojivo od povijesti političke moći, tj. moći država i/ili lokalnih gospodara nad nekim stanovništvom (Hobsbawm, 2001: 11). Banditi, kao ljudi koji žive od pljačkanja i koji se žele dokopati barem dijela te moći, upravo zato predstavljaju izazov onima na čelu države kojima je cilj snažna i centralistički uređena država. Iako je najčešće bandit bio taj koji je bio predstavnik pokreta koji se odupirao takvoj moći, u povijesti nalazimo primjere gdje se razbojništvo koristilo za suprotnu svrhu – u korist jačanju regionalne ili državne moći. Talijanske i španjolske bande su tijekom 16. stoljeća znale imati veću moć od regionalnih vlasti. Razlog tomu bilo je spletkarenje s lokalnim plemstvom koje je tako čuvalo svoje feudalne interese od rastuće centralne vlasti (Roth, 2014: 153). Osmanski sultani takvu su suradnju ostvarivali na državnoj razini, zaustavljajući na taj način pobune koje su prijetile državnoj stabilnosti.

Kako su pobune predstavljale veliki problem za Osmansko Carstvo (posebice na njegovim rubnim dijelovima), osmanski vladari često bi se našli u pregovorima sa banditskim vođama. Kao primjer toga, valja istaknuti dogovor koji su 1606. godine postigli

sultan Ahmed I. i banditski vođa Canboladoglu Ali Paša. U zamjenu za nekoliko visoko rangiranih položaja na istoku Carstva, Canboladoglu je Ahmedu I. obećao 16 000 vojnika koji su spremni boriti se za sultana na istočnoj fronti Carstva (Barkey, 1994: 190). Na taj način, Ahmed I. osigurao si je kratkoročni mir na istoku države, dok je Canboladoglu dobio titulu guvernera Aleppa i time legitimizirao svoju moć. Na sličan način, u carskoj Rusiji su bogati i često pobunjenički raspoloženi kozaci pretvarani u lokalne policijske snage. Odabranim kozacima ponuđene su određene beneficije i nagrade za lojalnost te su se na taj način inkorporirani u rusku državu (Barkey, 1994: 14). Unatoč socijalno potaknutim motivima njihovih pobuna, socijalni banditi sami nisu bili sposobni vodili bilo kakve revolucije. S druge strane, među seljaštvom se ponekad znao stvarati poticaj koji im je trebao da započnu širu pobunu protiv države. Brojni revolucionari imali su svoje korijene u banditizmu, međutim, ako su i „napredovali“ do vođa revolucije, nju su ostvarili izvan okvira onog što Hobsbawm smatra socijalnim banditom.

4. Život socijalnog bandita

Razbojнике su općenito činili mladi i neoženjeni ljudi, većinom između 15 i 30 godina. U tom periodu života, bunt i socijalni nemir česti su katalizatori za banditsko djelovanje. Motivi njihova razbojništva su se razlikovali, ali kod socijalnih bandita zamjećuju se određene sličnosti u pričama o njihovom nastanku. Većinom su se skrivali po planinama te su se sastojali od bezemljaša, gorskih stočara, bivših vojnika, itd. (Hobsbawm, 2001: 38). Brazilski *cangaçeiros*³ primjerice, novačili su bezemljaše, poljoprivrednike koji nisu smjeli držati stoku, kauboje ili obične seoske radnike koji nisu imali željenu sigurnost na poslu (Singelmann, 1975: 62). Bandit bi počeo sa djelovanjem nakon određenog sudbonosnog događaja u kojem bi bio žrtvom zakona, nepravde ili povrijeđene časti. Krenuvši u ispravljanje nepravde, ubrzo bi se našao na meti zakona te se dao u bijeg u gorje, ako mu je reljef to dopuštao. Djelovao bi nekoliko godina, a selo mu je većim dijelom nudilo zaštitu od ruke zakona. Seljani su na taj način pružali pasivan otpor vlastima, na čemu počiva i Hobsbawmov argument o razlici između običnog razbojnika i socijalnog bandita. Dok bi neki svoj ugled gradili ispravljajući nepravde, drugi su oko sebe stvarali atmosferu terora kojeg su provodili zbog neke osvete. Bili plemeniti razbojnici, osvetnici ili hajduci, uobičajeno su živjeli od pljačke tek nekoliko godina, prije nego što bi ih vlast uhvatila ili ubila. Ako bi se pak bandit nagodio s

3 Na portugalskom jeziku *cangaçeiro* je termin za bandita u sjeveroistočnom Brazilu, dok je izvorno bio pogrđan naziv za osobu koja se nije mogla prilagoditi životu u toj regiji.

vlastima, mogli su dugoročno nastaviti svoje djelovanje, ali su ovaj put imali legitimitet države. Bandit je često djelovao sam, ali znao je imati na desetke pobornika koji bi ga pratili i s njime sačinjavali jednu bandu. Uhićivanje ili ubojstvo bandita došlo bi kao posljedica izdaje koju je počinila banditu bliska osoba. Ubrzo bi se pojavile i priče o ubijenom banditu koje su se nerijetko pretvarale u legende i postajale dio lokalnog folklor. Tako se stvorio arhetip socijalnog bandita koji često nije pratio stvarnosti, ali je stvoren mit koji se koristio u svrhu stvaranja poticaja za mogući otpor.

4.1. Profil bandita: Lampião

Virgulino Ferreira da Silva, poznat po svom nadimku Lampião,⁴ bio je najpoznatiji brazilski bandit. Reputaciju je stvorio kao vođa *cangaçeiros*, skupine brazilskih bandita koji su terorizirali sjeveroistok zemlje krajem 19. i tijekom prve polovice 20. stoljeća. Mnogo onoga što se o njemu zna dolazi iz narodnih priča te je vrlo teško procijeniti gdje počinje folklor, a gdje stvarnost. Međutim koliko god njegova priča bila posljedica lokalnih legendi ili stvarnih događanja, još uvijek je zanimljiva za proučavanje arhetipa jednog socijalnog bandita (barem prema Hobsbawmu). Lampião je zbog svoga načina djelovanja bio najbliži konceptu Hobsbawmovog *avengera* (osvetnika). Rođen je u zabačenoj brazilskoj državi Pernambuco, u obitelji stočara. Obitelj Ferreira često je ulazila nasilne sukobe sa drugim obiteljima, od kojih izvori ističu njihove susjede, obitelj Nogueira (2). Kada je Lampião imao sedamnaest godina, Nogueire su ih otjerali s njihove farme zbog lažnih optužbi o krađi (Hobsbawm, 2001: 64). Početak njegova ozbiljnijeg banditskog djelovanja smatra se da je pokrenulo ubojstvo njegova oca koji je 1921. godine ubijen u sukobu s policijom. Ubrzo nakon toga, Lampião će postati vođom *cangaçeiros* te sijati teror na području sjeveroistočnog Brazila. Njegovi zločini brojat će se u stotinama. Kratkotrajno će raditi i u službi države kao kapetan jedne bojne koja se trebala boriti protiv drugih gerilskih skupina na području Brazila.⁵

Ipak, njegova razbojnička priroda neće mu dopustiti da se dugo zadrži na tom položaju te će se nakon par mjeseci vratiti svojim starim navikama. Brutalne metode po kojima je njegova banda postala ozloglašena, stvarale su osjećaj strahopoštovanja od strane lokalnog stanovništva. U periodu od gotovo dva desetljeća Lampião i njegova banda počinili će nebrojene zločine, od iznuđivanja,

Virgulino Ferreira da Silva

brutalnih ubojstava, do pljačkaških racija na naseljena mjesta. Nakon godina bježanja od snaga sigurnosti, Lampião je konačno ubijen 1938. g. u policijskoj raciji, kada je izdajom (naravno!) jednog od članova bande otkriveno skrovište u kojem su se Lampião i na desetke njegovih pristalica nalazili. Policijske snage izrešetale su prisutne bandite, ubivši pritom 11 ljudi, među kojima je bio Lampião i njegova ljubavnica Maria Bonita (2). Lampiãoovom smrću, raspali su se *cangaçeiros*, koji su više od pola stoljeća sijali strah i trepet po Brazilu. Ipak, usprkos njegovim (zlo)djelima, Lampião je ostao upamćen u folklornoj i književnoj tradiciji Brazila. Njegov prikaz je romantiziran te on postaje simbolom otpora i borbe za slobodu (Hobsbawm, 2001: 163). Biografije poput Lampiãoove, iako često na rubu mita, daju nam koristan uvid u stvaranje slike jednog banditskog vođe čiji su motivi bili temeljeni na otporu vlastima i osveti.

5. Socijalni banditi kao simbol

Angelo Duca talijanski je razbojnik iz 18. stoljeća kojeg Hobsbawm navodi kao „najčišći“ primjer jednog

4 Portugalski – svjetiljka, navodno zato što je toliko brz s puškom da bi po noći izgledalo kao da nosi svjetiljku

5 Položaj je dobio nagovorom Oca Cicera, katoličkog svećenika i jednog od duhovnih vođa sjeveroistočnog Brazila u ono doba

socijalnog bandita (Hobsbawm, 1971: 14). Brojni motivi i djela koja prate priču o njegovom banditskom djelovanju čine ga idealnim arhetipom za ovaj fenomen. U jednom od poglavlja knjige *Bandits* Hobsbawm se također osvrće na simboliku koju banditi imaju među seljaštvom. Vrlo često, slavljenje njihovog djelovanja svodi se na nostalgiju za jednostavnijim, predindustrijskim svijetom. Kada banditski simbolizam svedemo na osnove, uvidamo da njihovo djelovanje predstavlja tri temelja - slobodu, junaštvo i borbu za pravdu (Hobsbawm, 2001:142). Gotovo svaka država ima neku priču o čovjeku kojega bi ovaj britanski povjesničar definirao kao socijalnog bandita, bio on plemenit poput Robina Hooda, osvetnik poput Lampiãoa ili hajduk poput Mijata Tomića. Na našim prostorima najpoznatiji je primjer Jovana Stanisavljevića zvanog „Čaruga“, koji je sijao strah i trepet u poratnoj Slavoniji 20-tih godina 20. stoljeća. „Jugoslavenski (ili Slavonski) Robin Hood“ je sa svojom bandom „kolo gorskih tića“ pljačkao i ubijao bez milosti sve do Čarugina uhićenja i konačna pogubljenja 1925. (Roth, 2014: 157). Za Hobsbawma, povijest bandita prije svega pripada povijesti sjećanja (*remembered history*) i simbola, a ne službenoj verziji povijesti u kojoj se prepričavaju određeni događaji i akteri koji su te događaje oblikovali (Hobsbawm, 2001: 144).

Simbolika koju socijalni banditi stvaraju među seljaštvom bitna je za shvaćanje tog ruralnog i izoliranog svijeta. S obzirom na marginalnost njihova djelovanja, banditi su često zaboravljani i ostavljani lokalnom folkloru kroz usmene predaje. Razvoj mita o socijalnom banditu odvija se u europskoj književnosti 19. stoljeća. Podudara se s utjecajem romantizma koji je stavljao naglasak na individualizam te je tražio povratak u neokaljanu prošlost koja u stvarnosti nikad nije postojala. Od trenutka kada banditska tematika ulazi u književnost, banditski pothvati dosežu širu publiku, točnije, srednju klasu. Gotovo svako dijete upoznato je s pričom o Robinu Hoodu i njegovim djelovanjem, bilo to kroz pripovijetke ili nebrojene TV adaptacije. U suvremenom svijetu, mediji su također postali jedni od promicatelja banditske priče. Jedan od prvih primjera bili su izvještaji talijanskih medija o akcijama južnotalijanskih i sicilijanskih bandita u 40-im i 50-im godinama 20. stoljeća. Najpoznatija „žrtva“ takvog pokrića bio je ozloglašeni sicilijanski bandit Salvatore Giuliano čije je djelovanje popraćeno brojnim medijskim izvještajima u Italiji, pa i šire. U medijima tako pronalazimo još jednog čuvara banditske priče i mita. Jedina negativna posljedica takvog pokrića banditskoga mita je miješanje zbilje i legende, nešto na što su Hobsbawmovi kritičari posebno upozoravali. Ipak, upravo će zbog usmene predaje, a kasnije i pisane riječi, u povijesti zauvijek ostati zabilježeni slovački Juraj Janošik, škotski Rob Roy,

andaluzijski Diego Corrientes i još brojni drugi koji su ostavili traga u banditskim folklornim legendama. Iako većinom bazirane na pričama, samo postojanje takvih pripovijetki daje nam uvid u želje i razmišljanje ruralnog stanovništva, koje je preko ovih bandita tražilo neki pravedniji i bolji svijet. Osim toga, folklorne legende ne pomažu samo u razumijevanju onih koji su te priče stvarali. Oni stvaraju tradiciju na koju se kasnije u povijesti oslanjaju drugi banditi, koji svojim djelovanjem potvrđuju taj banditski mit i tako ga ukorijenjavaju u povijesti (Seal, 2009: 69). Zato je uloga književnosti u očuvanju tog mita neprocjenjiva.

6. Žene i socijalni banditi

U knjizi *Bandits* Hobsbawm se kratko posvećuje ulozi i položaju žena na razbojničkoj sceni. Banditi koje Hobsbawm opisuje kao anti-socijalne bili su skloniji silovanju i napadanju žena (Hobsbawm, 2001: 146). S druge strane, banditi koji su ovisili o potpori lokalnog stanovništva sa ženama su morali postupati puno opreznije. Banditski život pretežno je bio muški teritorij te su žene u takvim zajednicama većinom bile na margini. Ako su i bile aktivni članovi bandi, njihova uloga se svodila na funkciju ljubavnica i/ili majki. Činjenica da je sama prisutnost žena u bandama poticala seksualno rivalstvo među razbojnicima vjerojatno objašnjava njihovu malobrojnost. Unatoč tomu, zabilježeno je nekoliko aktivnih banditkinja koje su sudjelovale u akcijama zajedno sa svojim muškim kolegama. Obično bi se takve borkinje oblačile poput svojih muških pandana. Među njima treba istaknuti Dadu, ženu Lampiãova pomoćnika Corsica, za koju Hobsbawm tvrdi da je „mogla sama zapovijedati bandom“ (Hobsbawm, 2001: 147). Već spomenuti Lampião i sam je imao ženu koja ga je pratila. Bila je to Maria Bonita, njegova ljubavnica čija uloga je bila nešto tradicionalnija. Pratila je Lampiãoa gdje god je išao, ali je ponekad znala sudjelovati u borbama. Međutim, većinom se bavila kuhanjem, šivanjem, pjevanjem, plesanjem i sličnim aktivnostima (Hobsbawm, 2001: 147). Iako poznat po teroru, Lampião je granicu postavio na silovanju, koje je bilo strogo zabranjeno članovima bande. Jedan od banditskih arhetipa koji se još pojavljuje kod žena je osveta muškarcima koji su okaljali njenu seksualnu čistoću. U Andaluziji su takve žene bile poznate pod imenom *serrana* (planinska žena). Međutim, vrlo često je upravo na muškarcu bio zadatak da osveti svoju dragu. Kako je kod časti bio vrlo bitan u određenim regijama svijeta (na Mediteranu i dijelovima Latinske Amerike), obrana te časti često je bila glavni motivator muškarcima za ulazak u svijet banditizma (Hobsbawm, 2001: 149).

7. Kritika Hobsbawma

Hobsbawmov model socijalnog bandita i teze vezane uz njih brzo su se našle na meti kritika. Već u prvoj knjizi Hobsbawm vrlo hrabro generalizira (bez obzira na nedostatak istraživanja) kako bi objasnio pojam socijalnog bandita. Navodeći primjere socijalnih bandita iz različitih dijelova svijeta i različitog vremenskog perioda, pronalazi sličnosti u banditskim motivima, pričama i arhetipima. Kako bi potvrdio svoju tezu o socijalnom banditizmu kao primitivnoj pobuni, Hobsbawm se možda više osvrće na književnu formu nego na stvarnost. Godine 1972., tri godine nakon izlaska prvog izdanja *Bandita*, nizozemski antropolog Anton Blok u članku „The Peasant and the Brigant: Social Banditry Revisited“, među prvima argumentira protiv koncepta socijalnog bandita. Navodeći kako su talijanski banditi 20. stoljeća koristili političke i druge veze kako bi nastavili sa svojim djelovanjem te u isto vrijeme tlačili ruralno stanovništvo, Blok polemizira protiv Hobsbawmovog idealiziranog socijalnog bandita kojeg štiti obično seljaštvo (Blok, 1972: 499). Hobsbawm je također kritiziran da koristi termin seljaštvo (*peasantry*) preširoko i nedosljedno. Ako su banditi između ostalog regrutirani iz pokretnog dijela seljaštva, koje je činilo njegov samo manji dio (te je bio isključen iz života običnog seljaštva), kako je ono moglo biti „glasnogovornikom seljačke klase“? (Antony, 2009: 128). Također, učestalost i motivi socijalnog banditizma dovedeni su u pitanje. Socijalni banditizam nije bila toliko česta pojava koliko je Hobsbawm pretpostavljao te su motivi njihovih pobuna često bili iz vlastite koristi, a ne nekakve empatije prema potlačenom seljaštvu. Iako se ne tiče isključivo Hobsbawma, važno je napomenuti da treba biti pažljiv prema tumačenju dokumenata koji bilježe banditizam. Primjerice, meksički arhivi puni su dokumenata u kojima vlasti opisuju svaku političku opoziciju kao bandite (Frazer, 2006: 6). Hobsbawm je na većinu kritika odgovorio, tvrdeći kako su kritike upućene njemu temeljene na drugačijem tumačenju drugih autora, a da neslaganja oko činjenica predstavljenih u njegovim knjigama nema. Priznao je pak kako je njegova analiza hajduštva bila krivo utemeljena na romantičkom toposu hajdučkog fenomena (Hobsbawm 2001: 170).

8. Zaključak

Banditizam je fenomen koji je do radova Erica Hobsbawma bio slabo zastupljen u historiografskim istraživanjima. Reducirajući svijet bandita na njegov socijalni aspekt, Hobsbawm je pokušao dokazati da on predstavlja primitivan oblik ruralnog otpora prema vanjskim utjecajima. Jačanjem državnih struktura u 19. i 20. stoljeća, banditi postaju predstavnici društvene margine te predstavnici navedenog otpora. Kroz banditski

život nailazimo na određene arhetipe koje se često nisu podudarale s realnošću. Unatoč tomu, kroz te priče ruralni čovjek stvara idealnog bandita, nekoga tko se bori za siromašne i potlačene, tamo gdje ih nitko drugi ne može obraniti. Prenošanjem svih strahova i problema koji su mučili ruralni svijet u periodima društvenih i socijalnih nemira na banditski mit nastao je određeni ideal koji bi davao nadu u pravedniji svijet. U stvaranju tog mita pomogla je i književnost, zahvaljujući kojoj je arhetip socijalnog bandita ušao ne samo u historiografiju nego i u popularnu kulturu. Iako u mnogo toga problematičan i ograničavajuć, Hobsbawm i njegov koncept socijalnih bandita nastao u knjizi *Primitive Rebels*, i kasnije dorađen u knjizi *Bandits*, otvorio je put prema istraživanju jednog do tada neistraženog povijesnog fenomena. Potaknuti Hobsbawmom, do danas su brojni povjesničari, antropolozi i drugi stručnjaci izdali nebrojeno mnogo knjiga i radova koji dublje istražuju fenomen banditizma, čime je isti konačno dobio zaslužno mjesto na znanstvenom polju.

Summary

The Phenomenon of Social Banditry

„Social banditry“ is a term introduced by the British historian Eric Hobsbawm in his research on primitive forms of rebellion which he used to explain the social aspect of banditry. Firstly, this paper will analyse Hobsbawm's arguments stated in his research of the mentioned phenomenon. It will attempt to showcase the strengths and weaknesses of his theses, as well as present an analysis of them by other authors. The relationship social bandits have with the state and peasantry will also be considered. By showing the lives of bandits and the role women had among them, the presence of different archetypes found in the history of banditry will also be demonstrated. The symbolism created by the bandits' rural surroundings, influences the creation of the bandits' image and as such enters into literature, together with all of its archetypes and symbols.

Literatura

1. Antony, Robert J., 1989. *Peasants, Heroes, and Brigands: The Problems of Social Banditry in Early Nineteenth-Century South China.*, Modern China, vol. 15, br. 2, Thousand Oaks, str. 123–148.
2. Barkey, Karen, 1994. *Bandits and Bureaucrats: The Ottoman Route to State Centralization*, Cornell University Press, New York.
3. Blok, Anton, 1972. *The Peasant and the Brigand: Social Banditry Reconsidered*, Comparative Studies in Society and History, vol. 14, br. 4, Cambridge, str. 494–503.
4. Frazer, Chris, 2006. *Bandit Nation: A History of Outlaws and Cultural Struggle in Mexico 1810-1820*, University of Nebraska Press, Lincoln.
5. Hobsbawm, Eric, 2001. *Bandits*, Abacus, London.
6. Hobsbawm, Eric, 1971. *Primitive Rebels*, The University Press, Manchester.
7. Hobsbawm, Eric, 1972., *Social Bandits: Reply*, Comparative Studies in Society and History, vol. 14, br. 4, Cambridge, str. 503–505.
8. Roth, Mitchel P., 2014. *An Eye for an Eye: A Global History of Crime and Punishment*, Reaktion Books, London.
9. Seal, Graham, 2009. *The Robin Hood Principle: Folklore, History, and the Social Bandit*, Journal of Folklore Research, vol. 46, br. 1, Bloomington, str. 67–89.
10. Singelmann, Peter, 1975. *Political Structure and Social Banditry in Northeast Brazil*, Journal of Latin American Studies, vol. 7, br. 1, Cambridge, str. 59–83.

Elektronički izvori

1. *Bandit*, Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/bandit> (5.6.2019)
2. Adler Vainsencher, Semira, 2003. *Lampião (Virgulino Ferreira da Silva)*, Pesquisa Escolar, http://basilio.fundaj.gov.br/pesquisaescolar_en/index.php?option=com_content&view=article&id=1562%3Alampiao-virgulino-ferreira-da-silva-&catid=45%3Aletter-l&Itemid=1 (10.6.2019)